

SUMQAYIT ŞƏHƏR
S.VURĞUN ADINA MƏRKƏZİ KİTABXANA
METODİKA-BİBLİOQRAFIYA ŞÖBƏSİ

“Heydər Əliyev İli”

Metodik vəsait

SUMQAYIT-2023

Tərtibçi: Təranə Hüseiyeva
MBŞ-nin müdiri

Elmi redaktor: Yeganə Əhmədova
Baş biblioqraf, Əməkdar Mədəniyyət işçisi

Redaktor: Gülnar Hüseynova
böyük metodist

*Heydər Əliyev İli: metodik vəsait /tərt. ed.T.Hüseiyeva; elmi red. Y.Əhmədova;
red.G.Hüseynova .– Sumqayıt şəhər Mərkəzi kitabxanası, 2023.– S. 25*

Tərtibçidən

Hər bir xalqın milli azadlıq və istiqlaliyyət tarixində xilaskar rolunu oynayan dahi insanlar var. Həmin dahilər öz qətiyyətləri ilə mənsub olduqları xalqı arxasınca aparır. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev müasir dünya tarixinə parlaq və silinməz iz qoymuş böyük şəxsiyyət, müdrik dövlət xadimi kimi düşmüşdür.

Bəşər tarixində hər hansı bir vətəndaşın öz dövlətinin timsalına çevrilməsi nadir hadisədir. Yaxın tariximizdə belə zirvəyə yüksələn dahi şəxsiyyətlərdən biri məhz Heydər Əliyev olmuşdur. Müasir Azərbaycanın dövlətçilik tarixi dedikdə, ilk olaraq, Azərbaycan xalqının öndəri bütün həyatını Azərbaycan dövlətinin inkişafına həsr etmiş unudulmaz rəhbərimiz Heydər Əliyevi xatırlayırıq. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının və dövlətinin taleyüklu problemlərini həll edən dahi tarixi şəxsiyyət olmaqla yanaşı, həm də tarixi yaradan şəxsiyyətdir. O, Azərbaycan xalqının milli dövlətçilik mübarizəsindəki misilsiz xidmətləri ilə bütün dünya azərbaycanlılarının sevgisini qazanmışdır. Heydər Əliyev ideyaları bugündə yaşayır. Daim azərbaycanlı olması ilə fəxr edən Heydər Əliyevin ruhu şaddır- xilaskarı olduğu müstəqil Azərbaycanın ərazi bütövlüyü onun ideya və əməllərini davam etdirən, yarımçıq qalmış arzuları ilə bağlı vəsiyyətlərini gerçəkləşdirən Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında qüdrətli ordu sayəsində 30 ildən bəri düşmən tapdağında olan Qarabağ əbədi azadlığa qovuşmuşdur.

Ulu Öndərin 100 illik yubileyi münasibətilə hazırlanmış metodik vəsaitdə Heydər Əliyevin həyatı və ictimai-siyasi fəaliyyəti, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında 2023-cü ilin "Heydər Əliyev İli" elan edilməsi haqqında", həmçinin Ulu Öndərin kitab və kitabxana haqqında müdrik kəlamları, dünyanın və Azərbaycanın görkəmli elm, mədəniyyət və siyasi xadimlərinin Ümummilli lider haqqında söylədikləri fikirlər və Kitabxanalarda təbliği metodikası haqqında məlumat verilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında 2023-cü ilin “Heydər Əliyev İli” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

2023-cü il mayın 10-da Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 ili tamam olur.

Heydər Əliyev öz xalqını zamanın mürəkkəb tarixi-siyasi sınaqlarından uğurla çıxarmış və ardıcıl mübarizə apararaq onu müstəqilliyə qovuşdurmuş qüdrətli şəxsiyyətdir. Azərbaycan xalqı yeni əsrə və yeni minilliyə məhz Heydər Əliyev zəkasının işığında qədəm qoymuşdur. Davamlı yüksəliş yolunda inamla irəliləyən müasir Azərbaycan Heydər Əliyevin həyat amalının təntənəsidir.

Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dövründə Heydər Əliyev özünün qeyri-adi idarəçilik bacarığı, polad iradəsi və yüksək vətənpərvərliyi sayəsində, uzaqgörən və məqsədyönlü qərarları ilə çox qısa müddətdə respublikamızda sosial-iqtisadi, elmi-texniki və mədəni sahələrin inkişafında böyük sıçrayışa nail olmuşdur. Tariximizin gedişatının və həyatımızın ahənginin köklü surətdə dəyişdiyi, azadlıq və müstəqillik duyğularının milli düşüncəmizdə üstünlük təşkil etməyə başladığı bu illər Azərbaycanın quruculuq salnaməsinin ən parlaq səhifələridir. Ulu Öndərin xalqın yaradıcılıq enerjisini bir məqsədə yönəltməklə tarixi yaddaşın bərpası istiqamətində atdığı qətiyyətli addımlar o dövrdə milli ruhun canlanmasına xidmət göstərmiş, özünüdərk və soy-kökə qayıdışı təmin etmiş, müstəqil dövlət quruculuğuna aparan yolun təməl daşına çevrilmişdir. Böyük siyasi iradəyə, sarsılmaz əqidəyə malik olan Heydər Əliyevin tükənməz dövlət idarəçiliyi istedadı onun SSRİ-nin rəhbərlərindən biri kimi çalışdığı və irimiqyaslı layihələr həyata keçirdiyi illərdə özünü bir daha parlaq surətdə təzahür etdirmişdir. Heydər Əliyev bütün varlığı ilə sevdiyi və canından əziz bildiyi doğma xalqının mənafeələrini daim önə çəkmiş və respublikamızın inkişafı üçün malik olduğu bütün imkanlardan istifadə etmişdir.

Zamanın hökmü ilə ötən əsrin 90-cı illərində dövlət müstəqilliyini bərpa edən Azərbaycan Ermənistanın təcavüzü, xarici təzyiqlər və daxili çəkişmələr üzündən dünyanın siyasi xəritəsindən silinmək və dövlətçiliyini itirmək təhlükəsi ilə qarşılaşmışdır. Taleyimizin həll olunduğu ağır bir zamanda xalqın təkidlə tələbinə səs verərək yenidən hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyev doğma Vətənin xilasını naminə misilsiz fədakarlıq nümayiş etdirmiş, ölkəmizi ictimai-siyasi pərakəndəliyin və anarxiyanın mənəfəsindən qurtarmış, bütün sahələrdə müşahidə olunan dərin tənəzzülün qarşısını almış, yenidən qurduğu və hər cür qəsdlərdən qoruduğu dövlətin dayanıqlı inkişaf yolunu müəyyən etmişdir. Heydər Əliyevin ölkəmizə rəhbərliyi illəri xalqımızın nadir tarixi imkandan faydalanaraq, böyük əziyyətlər bahasına öz müstəqilliyini əbədi və dönməz etdiyi taleyüklü mərhələdir.

Heydər Əliyevin zəngin həyat yolu və müstəsna fəaliyyətinin bütün mərhələləri bir-birini tamamlamış, öz xalqına sıx bağlılığın, milli dövlətçilik məfkurəsinə sadiqliyin canlı təcəssümü olmuşdur. Geniş bilik və dərin təfəkkür sahibi olan Heydər Əliyev düşünülmüş və cəsarətli qərarları ilə təkçə müstəqillik dövründə deyil, bütün dövrlərdə Azərbaycan ictimaiyyətini ən ciddi şəkildə düşündürən məsələləri uğurla həll etmişdir. Ulu Öndər cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələri arasında üzvi bağlılığı aydın görərək, müəllifi olduğu milli inkişaf strategiyasında ictimai, siyasi, sosial, iqtisadi, mədəni və digər sahələrdə qarşıda duran vəzifələri düzgün müəyyənləşdirmiş və məhərtlə həyata keçirmişdir. Heydər Əliyevin milli neft strategiyasının uğurla reallaşdırılması nəticəsində xalqımız öz təbii sərvətlərinin tam sahibinə çevrilmiş və qısa müddətdə ölkəmizin inkişafına güclü təkan verən resurslar əldə edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasının qəbul olunması və bütün sferaları əhatə edən köklü islahatların həyata keçirilməsi, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu, nizami ordunun yaradılması Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısında müstəsna xidmətləridir. Xalqımızı

vahid amal ətrafında birləşdirən azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşdırılması, ana dilinin dövlət qayğısı ilə əhatə olunması, ictimai-siyasi, elmi və mədəni fikir tariximizin əlamətdar hadisələrinin müntəzəm qeyd edilməsi ənənəsinin yaradılması, Azərbaycanın çoxəsrlik mənəvi-mədəni irsə sahib qədim diyar və sivilizasiyaların qovşağında yerləşən tolerantlıq məkanı kimi geniş şöhrət qazanması Heydər Əliyevin mükəmməl quruculuq proqramının tərkib hissələri olmuşdur.

Dövrünün ən nüfuzlu siyasətçiləri ilə bir sırada duran Heydər Əliyev Azərbaycanın müasir simasının, xalqımızın zəngin dəyərlərinin tanınması və ölkəmizin beynəlxalq münasibətlər sistemində layiqli mövqe qazanmasında müstəsna rol oynamışdır. Ermənistan–Azərbaycan münacişəsinin beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında həlli Ulu Öndərin qarşıya qoyduğu başlıca vəzifə olmuş, ölkəmizin bütün resursları, xalqımızın potensialı tarixi ədalətin bərpası üçün səfərbər edilmişdir. Ulu Öndərin şah əsəri olan güclü Azərbaycan dövləti öz suverenliyini, müstəqilliyini qorumağa qadir olduğunu 44 günlük Vətən müharibəsində şanlı Zəfər qazanmaqla sübuta yetirmişdir.

Dövlətçilik salnaməmizdə silinməz izlər qoymuş, azərbaycanlı olması ilə ömür boyu fəxr etmiş, milli qürur və ıftixar mənbəyimiz olan Heydər Əliyev bütün dünyada Azərbaycanın rəmzi kimi qəbul edilir. Xalqımız onun əziz xatirəsini həmişə uca tutur və minnətdarlıqla anır, yenidən hakimiyyətə gəldiyi günü Azərbaycan Respublikasının dövlət bayramı – Milli Qurtuluş Günü kimi qeyd edir.

Müstəqil Azərbaycan Ulu Öndərin indiki və gələcək nəsillərə əmanəti, onun zəngin və çoxşaxəli irsi isə xalqımızın milli sərvətidir. Bu müqəddəs mirası qoruyub saxlamaq hər bir azərbaycanlının şərəfli vəzifəsidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin 100 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində qeyd olunmasını təmin etmək məqsədilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasında 2023-cü il “Heydər Əliyev İli” elan edilsin.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası Azərbaycan Respublikasında 2023-cü ilin “Heydər Əliyev İli” elan edilməsi ilə bağlı tədbirlər planına dair təkliflərini iki ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 29 sentyabr 2022-ci il

Həyat və fəaliyyəti

Heydər Əlirza oğlu Əliyev 1923-cü il mayın 10-da Azərbaycan Respublikasının Naxçıvan şəhərində anadan olub. 1939-cu ildə Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunu bitirdikdən sonra Azərbaycan Sənaye İnstitutunun (indiki Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti) memarlıq fakültəsinə daxil olub, lakin İkinci Dünya müharibəsinin başlanması ona təhsilini başa çatdırmağa imkan verməyib.

Heydər Əliyev 1941-1944-cü illərdə əvvəlcə Naxçıvan MSSR Xalq Daxili İşlər Komissarlığında arxiv şöbəsinin məxfi hissəsinin müdiri, sonra isə Naxçıvan MSSR Xalq Komissarları Sovetində ümumi şöbənin müdiri vəzifələrində işləyib. 1944-cü ilin may ayında dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında işə göndərilib. O, həmin illərdə Leninqradda (indiki Sankt-Peterburq) xüsusi ali təhsil alıb. 1957-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) tarix fakültəsinə bitirib. 1964-cü ildən Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədr müavini, 1967-ci ildən isə sədri olub və ona general-mayor adı verilib.

Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin 1969-cu il iyulunda keçirilmiş plenumunda Heydər Əliyev Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçilib və respublikanın rəhbəri olub.

1976-cı ildə Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Siyasi Bürosunun üzvlüyünə namizəd, 1982-ci ilin dekabrında isə Siyasi Büronun üzvü seçilən Heydər Əliyev SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsinə təyin edilib.

Heydər Əliyev 20 il ərzində SSRİ və Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı olub və beş il SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini olub. Heydər Əliyev 1987-ci ilin oktyabrında Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Siyasi Bürosunun və şəxsən baş katib Mixail Qorbaçovun yeritdiyi siyasi xəttə etiraz olaraq tutduğu vəzifələrdən istefa verib.

Heydər Əliyev 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə sovet qoşunlarının Bakıda törətdiyi qanlı faciə ilə əlaqədar, yanvarın 21-də Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyində bəyanatla çıxış edərək, Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş cinayətin təşkilatçılarının və icraçılarının cəzalandırılmasını tələb edib. O, Dağlıq Qarabağda yaranmış kəskin münaqişəli vəziyyətlə bağlı SSRİ rəhbərliyinin ikiüzlü siyasətinə etiraz əlaməti olaraq, 1991-ci ilin iyulunda Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının sıralarını tərk edib.

1990-cı ilin iyulunda Bakıya qayıdan Heydər Əliyev iki gün sonra Naxçıvana yola düşüb, həmin ildə də Azərbaycan SSR xalq deputatı və Naxçıvan MSSR xalq deputatı seçilib. 1991-ci ildə Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Sovetinin sədri seçilib və müvafiq qanunvericiliyə əsasən həm də Azərbaycan Respublikası Ali Soveti sədrinin müavini olub. Bu vəzifədə o, 1993-cü ilə kimi çalışıb.

Heydər Əliyev 1992-ci ildə Yeni Azərbaycan Partiyasının Naxçıvan şəhərində keçirilmiş təsis konfransında partiyanın sədri seçilib. 1993-cü ilin may-iyun aylarında ölkədə vətəndaş müharibəsi və müstəqilliyin itirilməsi təhlükəsi yarandığına görə, Azərbaycan xalqı Heydər Əliyevin hakimiyyətə gətirilməsi tələbini irəli sürüb. Azərbaycanın o dövrdəki rəhbərliyi onu Bakıya rəsmən dəvət etməyə məcbur olub. Heydər Əliyev 1993-cü il iyunun 15-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri seçilib, iyunun 24-dən isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirməyə başlayıb. 1993-cü il oktyabrın 3-də ümumxalq səsverməsi nəticəsində Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilib.

O, 1998-ci il oktyabrın 11-də yenidən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilib. 2003-cü il oktyabrın 15-də keçirilən prezident seçkilərində namizədliyinin irəli sürülməsinə razılıq vermiş Heydər Əliyev səhhətində yaranmış problemlərlə əlaqədar namizədliyini geri götürüb.

2003-cü il dekabrın 12-də Heydər Əliyev Amerika Birləşmiş Ştatlarının Klivlend Klinikasında vəfat edib və dekabrın 15-də Bakıda, Fəxri xiyabanda dəfn olunub.

Azərbaycan Respublikasının rəhbəri (1969-1982-ci illər)

Azərbaycanın XX əsr tarixinin əlli ildən çox bir dövrü Heydər Əliyev şəxsiyyəti ilə, onun böyük quruculuq fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır. O, bu quruculuğa hələ 1969-cu ildə Azərbaycan rəhbərliyinə gəlməzdən də əvvəl, XX yüzilliyin 40-cı illərindən başlamışdı. Bu illərdə Azərbaycanın hüquq-mühafizə oqranlarında fəaliyyətə başlayan Heydər Əliyev qarşısına çıxan bütün maneələri və çətinlikləri dəf edərək ittifaq dövlətinin — SSRİ-nin Azərbaycanda əsas dayağı olan Azərbaycan Dövlət

Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri vəzifəsində ucaldı.

XX yüzilliyin 60-cı illərinin sonunda Heydər Əliyevin doğma xalqa həsr olunmuş ömür yolunda yeni, daha geniş, çoxşaxəli, qaynar fəaliyyət dövrü başlandı. 1969-cu ildə — Azərbaycan SSR-də həyatın bütün sahələrində dərin tənəzzülün hökmranlıq etdiyi bir şəraitdə Heydər Əliyev Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Birinci katibi seçildi və ölkənin ali idarəçilik sükanı arxasına keçdi. Bununla, Sovet Azərbaycanının tarixində böyük dönüş dövrü başlandı. Tarixi inkişafın sonrakı gedişi sübut etdi ki, bugünkü yeni, müstəqil Azərbaycanı Heydər Əliyev hələ o zaman qurmağa başlamışdı.

Böyük siyasətçi iqtisadiyyat (o cümlədən kənd təsərrüfatı) və mədəniyyətin müxtəlif sahələrində öz Vətəninin, xalqının inkişafı üçün zəruri olan ən vacib məsələlər barədə əvvəlcə Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Siyasi Bürosu, Mərkəzi Komitənin plenumları, Kommunist partiyasının qurultayları səviyyəsində əlverişli qərarlar qəbul edilməsinə nail olur, sonra da bütün xalqımızı həmin qərarların icrasına səfərbər edir, doğma Azərbaycanın tərəqqisi uğrunda yorulmadan, gecəli-gündüzlü mübarizə aparırdı.

1970-1985-ci illərdə, tarixən qısa bir dövr ərzində, bütövlükdə respublika ərazisində yüzlərlə zavod, fabriklər, istehsalat sahələri yaradıldı. 213 iri sənaye müəssisəsi işə salındı. Bir çox mühüm istehsal sahələrinə görə Azərbaycan Sovet İttifaqında aparıcı yerlərdən birini tuturdu.

Azərbaycanda istehsal olunan 350 adda məhsul dünyanın 65 ölkəsinə ixrac olunurdu. Bu illərdə istehsal olunan sənaye məhsulları öz həcminə görə əvvəlki 50 ildəkinə bərabər idi. Həmin illərin Azərbaycanı nəhəng bir tikinti meydanını xatırladırdı. Bakının və respublika rayonlarının siması büsbütün dəyişmişdi.

Azərbaycanın gələcək inkişafına ünvanlanmış strateji əhəmiyyətli bütün bu işlərə Heydər Əliyev şəxsən özü başçılıq edirdi. Bir sözlə, daim xalqının gələcəyini düşünən Böyük azərbaycanlı hələ o vaxtlar zamanı qabaqlayaraq XXI yüzilliyin Azərbaycanı üçün güclü kadr potensialı yaradırdı.

I prezidentlik dövrü (1993-1998)

Tarixi təcrübə təsdiqləyir ki, dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanması onun qazanılmasından daha ağırlı və çətin prosesdir. Belə bir ziddiyyətli və mürəkkəb mərhələdə dövlətin xilasını məhz vətənpərvər liderlərdən asılı olur. 1991-ci ildə Azərbaycan özünün dövlət müstəqilliyini elan etsə də, bu, əslində, 1993-cü ilin ortalarına qədər formal xarakter daşımışdır. Ulu öndərin 1993-cü ilin oktyabrında dövlət başçısı seçilməsindən sonra müstəqil Azərbaycanın hüquqi və siyasi-iqtisadi suverenliyinin təmin olunması prosesi daha da sürətlənmişdir. Ümummilli lider ilk növbədə,

ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin bərpası istiqamətində gərgin iş aparmış, qeyri-qanuni silahlı dəstələr zərərsizləşdirilmiş, respublikamızın sosial-iqtisadi yüksəlişinə yol açan ən mühüm amil kimi cəmiyyətdə ictimai-siyasi sabitlik bərqərar edilmişdir. Dövlət çevrilişlərinin qarşısı alınmış, Azərbaycan vətəndaş müharibəsi təhlükəsindən xilas olmuşdur. Müstəqil dövlətimizin ərazi bütövlüyünün bərpası və Ermənistan silahlı qüvvələrinin hücumlarının qarşısının alınması, ölkənin müstəqilliyinin qorunub saxlanması üçün ordu quruculuğu istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir. Ulu öndər bir ictimai-iqtisadi formasıyadan digərinə keçid dövründə respublikanın qarşısında duran strateji vəzifə və hədəfləri düzgün müəyyənləşdirməklə, dünyanın qabaqcıl dövlətlərinin təcrübəsində sınaqdan uğurla çıxmış, müsbət nəticələri sübut olunmuş inkişaf kursunun Azərbaycan gerçəkliyinə adekvat modelini yaratmışdır. Ulu öndər qısa müddətdə özəl mülkiyyətçiliyə, sahibkarlığa, sərbəst rəqabətə meydan açan, liberallığı özündə ehtiva edən, sosialyönümlü mahiyyət daşıyan, habelə xarici iqtisadi əlaqələrin gücləndirilməsi və münbit biznes mühitinin formalaşdırılması yolu ilə ölkəyə investisiya axınını stimullaşdıran müasir innovativ inkişaf modelinin praktik surətdə gerçəkləşdirilməsinə nail olmuşdur. Ulu Öndərin 1993-1998-ci illər I Prezidentlik dövründə dağılmaqda olan gənc müstəqil dövlət vətəndaş qarşıdurmasını aradan qaldırmaq, silahlı dəstələri zərərsizləşdirmək, torpaqların düşmən tərəfindən işğalını dayandırmaq müharibədə atəşkəsə nail olunmaqla dinc quruculuq işlərinə başlamaq imkanı əldə etdi. Ölkədaxili sabitlik təmin olundu, dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərinin marağı Azərbaycana yönəldi. Neft strategiyası siyasətinin tərkib hissəsi olan müqavilələrin imzalanması, hüquqi legitimparlamentin formalaşması, müstəqil dövlətin Konstitusiyasının qəbul edilməsi ilə Azərbaycan demokratik cəmiyyətə keçid etdi. O, 1998-ci il oktyabrın 11-də xalqın yüksək fəallığı şəraitində keçirilən seçkilərdə səsələrin 76,1 faizini toplayaraq, yenidən Azərbaycan Respublikasının prezidenti seçilmişdir.

II prezidentlik dövrü (1998-2003)

Ulu öndər Heydər Əliyev xalqın yüksək fəallığı şəraitində keçən seçkilərdə səsələrin 76,1 faizini toplayaraq yenidən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilib. Heydər Əliyevin ikinci dəfə seçkilərdə bu cür böyük üstünlüklə qələbə qazanması qədirdilən xalqımızın Ulu Öndərə, onun möhkəm siyasi iradəsinə və yüksək nüfuzuna, idarəçilik

istedadına olan dərin inamından qaynaqlanırdı.

Ümummilli Liderin qarşıya qoyduğu ümdə vəzifələrdən biri də milli dövlət quruculuğunu həyata keçirmək idi və bu məsələ də qısa zaman kəsiyində həllini tapdı. Azərbaycan xaosdan, anarxiyadan, hərc-mərclikdən, özbaşınalıqdan, parçalanma təhlükəsindən qurtuldu, sabitliyə, əmin-amanlığa qovuşdu. Ölkəmizdə demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruldu. Bu gün öz tarixi və milli ənənələrindən bəhrələnən, dünya demokratiyası təcrübəsinə, ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanan Azərbaycan dövləti tam təşəkkül tapıb və uğurla fəaliyyət göstərir. Ən əsası isə xalq və dövlət arasında sarsılmaz birlik mövcuddur.

Ulu öndər Heydər Əliyev zamanın çağırışına cavab verən, zamanı qabaqlayan dahi şəxsiyyət idi. Onun fəaliyyəti sabaha ünvanlanan fəaliyyət idi. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının yaddaşında qurucu və xilaskar dövlət xadimi, ümummilli lider və xalq məhəbbətini qazanan ulu öndər kimi qalıb. Xalqımızın tarixi taleyində, mənəvi, siyasi və ictimai həyatında, dövlət quruculuğunda onun qədər misilsiz xidmətlər göstərmiş ikinci dövlət başçısı və siyasi lider tapmaq mümkün deyil.

Mədəniyyətin inkişafında Heydər Əliyevin rolu

Mədəniyyət və incəsənət, eləcə də ədəbiyyat təbii şəkildə inkişaf edən sahələrdir. Bu inkişaf bütün yaradıcılıq sahələri təmsilçilərinin azad özünüifadəsi ilə reallaşa bilər. XX əsrin ikinci yarısında sovet rejiminin, məlum ideologiyanın möhkəm bərqərar olduğu respublikada bu cür meyillərin ortaya çıxıb reallaşması, əslində, müşkül, hətta qeyri-mümkün idi. Amma Heydər Əliyev kimi bir dahi şəxsiyyətin - xalqı onun etnik-mədəni sistemi ilə bütöv şəkildə qəbul edib bu amili fəaliyyəti ərzində diqqətdə saxlayan görkəmli dövlət xadiminin səriştəsi və millət sevgisi sayəsində ölçüyəgəlməz işlər görülməyə başlandı. Ölkə həyatının bütün sahələrini əhatə edən bu inkişafdan ən çox fayda gören isə, sözsüz ki, Azərbaycan mədəniyyəti idi. Ümumiyyətlə, Ulu Öndər Heydər Əliyevin siyasi karyerasında, idarəetmə sistemində mədəniyyət sahəsi məxsusi yer tutur. Bunun da əsasında Ulu Öndərin mədəniyyət və incəsənətə böyük sevgisi dayanırdı. O, hər zaman aktiv siyasi fəaliyyəti ilə bərabər xalqın yanında daha çox olması, eyni zamanda mədəniyyətə, musiqiyə, rəssamlığa, sözün geniş mənasında, sənətə yüksək marağı ilə insanları heyrətə salırdı.

Yarım əsrdir ki, adı, imzası vətənimizlə qoşa çəkilən, tarix salnaməmizdə silinməz iz qoyan Heydər Əliyevin sovet Azərbaycanına başçılıq etdiyi və keçmiş ittifaqın rəhbərliyində təmsil olunduğu illərdəki fəaliyyətinin konturları bir nöqtədə birləşirdi: xalqımızın milli-mədəni sisteminin qorunması və sosial-iqtisadi həyatının təminatı. Bu siyasət, əslində, onun müstəqil Azərbaycanın rəhbərliyinə qayıtdıqdan sonra gördüyü işlərin möhkəm təməllərini təşkil edirdi. Uzun və kifayət qədər mürəkkəb olan bu dövr dahi siyasətçinin doğma xalqı ilə qırılmaz tellərlə bağlılığını göstərir. Ulu Öndər hər zaman bir məqamı vurğulayıb ki, xalqın mədəni irsi, eləcə də mənəvi dəyərlərimiz milli-siyasi varlığımızın əsasını təşkil edir. Ulu Öndərin müdrikliyinin daha bir göstəricisi ondan ibarət idi ki, o, hələ sovet dövründə yaratdığı bu mədəni-mənəvi inkişaf yolu ilə müstəqillik dövründə çağdaş dünyanın yeni çağırışlarına qısa müddətdə uyğunlaşmağımıza zəmin hazırladı. Mədəniyyəti xalqın böyük sərvəti hesab edən uzaqgörən siyasətçi bu zənginlikdən məqamında və maksimum yararlanmağın zəruriliyini qeyd edirdi.

Ulu Öndər Azərbaycan incəsənəti və təsviri sənətinin dünya miqyasında tanınmasına səy göstərirdi. Onun respublikaya birinci rəhbərliyi dövründə Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, İmadəddin Nəsimi kimi mütəfəkkir şairlərin hikmət xəzinələrinin beynəlxalq səviyyədə tanınması, yubileylərinin keçirilməsi, rəssamlıq və heykəltəraşlıqdan musiqiyədək bir çox sahələrdə monumental sənət əsərlərinin yaradılması mədəniyyət tariximizin dəyərli səhifələridir. Həmin illərdə Üzeyir Hacıbəylinin, Cəfər Cəbbarlıının ev-muzeylərinin, Nəriman Nərimanovun, Bülbülün xatirə muzeylərinin, digər ədəbiyyat və mədəniyyət xadimlərimizin ev-muzeylərinin yaradılması, Natəvanın abidəsinin, Şuşada Molla Pənah

Vaqifin məqbərəsinin inşası və bu kimi onlarca mühüm qərarlara imza atan Heydər Əliyev bu işlərin uğurla başa çatdırılmasına bilavasitə rəhbərlik etmişdi.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycana rəhbərliyi dövründə mədəniyyət sahəsinin qanunvericilik bazasının formalaşdırılması istiqamətində mühüm işlər görüldü. Ulu Öndərin rəhbərliyi altında mədəniyyət sahəsində 10-dan çox qanun qəbul edildi. "Mədəniyyət haqqında" (1996), "Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında" (1998), "Kinematografiya haqqında" (1998), "Memarlıq fəaliyyəti haqqında" (1998), "Kitabxana işi haqqında" (1998), "Milli Arxiv Fondu haqqında" (1999), "Muzeylər haqqında" (2000), "Nəşriyyat işi haqqında" (2000) və s. qanunlar bu sahənin kompleks inkişafı üçün böyük rol oynadı. Bütün bunlardan əlavə, mədəniyyət sahəsinin inkişafına təkan verən, mədəniyyət siyasətinin icrasını

operativ şəkildə təmin etmək məqsədilə müvafiq dövlət proqramları da qəbul edildi. Əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi, Ulu Öndərin təşəbbüsü və dəstəyi ilə mədəniyyətimizin ölkəmizlə yanaşı, beynəlxalq aləmdə tanınması istiqamətində bir sıra addımlar atılmışdı.

Bu dövrdə ulu öndər müstəqil Azərbaycanda kitabxana quruculuğunda mühüm rol oynayan daha bir uğurlu addım ataraq 1995-ci ildə respublikada kitabxana işinin inkişafını ətraflı şəkildə təhlil etməyi Nazirlər Kabinetinə tapşırırdı. Bu göstərişə müvafiq olaraq 1996-cı ildə Nazirlər Kabinetində kitabxana işçilərinin Respublikamüşavirəsi keçirildi və orada kitabxana işinin inkişafının yeni istiqamətləri müəyyən olundu, yeni vəzifələr müəyyənləşdirildi. 1998-ci ildə isə Azərbaycan kitabxanatarixində dönüş mərhələsi hesab olunan "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunmuşdur. Mədəniyyətimizin və mədəni sərvətlərimizin təəssübkeşi olan ulu öndərimizin 29 dekabr 1998-ci il tarixli məşhur fərmanı ilə qüvvəyə minən bu qanun Azərbaycanda çoxlu sayda kitabxana şəbəkələrini dağılmağa qoymadı. Azərbaycan Respublikasının "Kitabxana işi haqqında" Qanunu Dövlət Kitabxana Şəbəkəsinin formalaşdırılması, kitabxana sahəsinə dair normativ-hüquq bazasının yaradılmasında, kitabxana işçilərinin sosial müdafiəsinin möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynamışdır.

Görkəmli Şəxsiyyətlərin Heydər Əliyev haqqında dedikləri...

Heydər Əliyev Cənubi Qafqazda uzun müddət ərzində ən əsas şəxsiyyət olmuşdur. Bu günlərdə Amerika Birləşmiş Ştatları və Azərbaycanın bəhrələndiyi dostluq əlaqələrinin qurulmasında və

Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunmasında onun şəxsi söyləri həyati əhəmiyyət daşımışdır. Məhz onun rəhbərliyi altında Amerika Birləşmiş Ştatları və Azərbaycan, Əfqanıstan və İraqdakı əməliyyatlar da daxil olmaqla, terrorizmə qarşı mübarizədə tərəfdaş olmuşlar. Dağlıq Qarabağ faciəsinin sülh danışıqları vasitəsilə ədalətli və uzunmüddətli həllinə nail olmaq sahəsində onun nümayiş etdirdiyi qətiyyət regionda sülh və sabitliyin saxlanmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Eyni zamanda, onun mövqeyi və göstərdiyi söylər

Azərbaycanın iqtisadi inkişafını möhkəmləndirən böyük həcmli xarici sərmayələrin cəlb olunmasında əsas rol oynamışdır. Bu nailiyyətlər milyonlarla azərbaycanlının həyatını yaxşılaşdırmış və Azərbaycanın iyirmi birinci əsrə müasir dövlət kimi daxil olmasına imkan yaratmışdır.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının 43-cü Prezidenti Corc Uoker Buş

Heydər Əliyev, həqiqətən, Rusiyanın böyük dostu idi, biz bunu hiss edirdik və çox qiymətləndiririk. Azərbaycan bütün bu illər ərzində MDB-nin az-az ölkələrindən biri idi ki, orada rusdilli məktəblər bağlanmamış, rusdilli nəşrlərin sayı nəinki azalmamış, hətta Sovet İttifaqı dövründəkindən də çox olmuşdur. O, böyük dövlət xadimi idi. Mübaliğəsiz demək olar ki, siyasi nəhəng idi. Mən ona sadəcə böyük hörmətlə yanaşmışdım, mən ona məhəbbət bəsləyirdim.

Rusiya Federasiyasının 2-ci və 4-cü Prezidenti Vladimir Putin

Heydər Əliyev Azərbaycanın böyük lideri idi. O, böhranlar dövründə öz ölkəsinə sabitlik gətirdi. Azərbaycan xalqı onun qoyduğu irs ilə fəxr edə bilər.

Böyük Britaniyanın 73-cü Baş naziri Toni Bleyr

Heydər Əliyevin çox müdrik təşkilatçılıq qabiliyyəti var, ona görə də indi ölkədə hər şey maşın mexanizmi kimi işləyir.

Pakistanın 11-ci və 13-cü Baş Naziri Bənəzir Bhutto

Azərbaycan xalqına həsəd aparıram, çünki onun dəqiq, aydın, ardıcıl siyasəti, mövqeyi olan lideri var.

Özbəkistan Respublikasının ilk Prezidenti İslam Kərimov

Heydər Əliyevin müdrik və uzaqqörən idarəçiliyi sayəsində Azərbaycan bu gün xarici siyasətində etibar və sabitlik amili kimi çıxış edən, iqtisadi inkişaf və sosial rifah yolunda möhkəm addımlarla irəliləyən, beynəlxalq birliyin nüfuzlu bir üzvü kimi etibarlı mövqeyini gündən-günə təmin etməkdə olan ölkədir.

Türkiyə Respublikasının 11-ci Prezidenti Abdullah Gül

Heydər Əliyev təkcə Azərbaycanda deyil, bütün türk dünyasında tanınan və sevilən lider idi. Türkiyə-Azərbaycan dostluğunu çox gözəl ifadə edən "Bir millət, iki dövlət" ifadəsi də ona məxsusdur. Biz çalışmalıyıq ki, bu hikmətanə deyimini ifadə etdiyi amal bundan sonra da davam etsin. Böyük Heydər Əliyevin ruhu şad olsun deyə biz türk dünyasının birliyini və qardaşlıq münasibətlərini qoruyub möhkəmləndirməyə çalışmalıyıq.

Türkiyə Respublikasının 12-ci Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan

Bu qeyri-adi şəxsiyyət Azərbaycanı çiçəklənmə yoluna gətirib çıxarmışdır. Müxtəlif görüşlərimiz zamanı, xüsusilə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında müzakirələr apararkən, münaqişənin sülh yolu ilə həllində onun cəsarətini, müdrikliyini və qətiyyətini yüksək qiymətləndirdim.

Fransa Respublikasının 22-ci Prezidenti Jak Şirak

Heydər Əliyev siyasi cəhətdən möhkəm, məntiqli, zəkalı, istədiyini tez çatdıran şəxsiyyət - bir sözlə şəxsiz liderdir.

Polyak mənşəli amerikalı politoloq Zbiqnev Bjezinski

Heydər Əliyevin müdrik kəlamları...

- Azadlıq və istiqlaliyyət hər bir xalqın milli sərvətidir.
- Özünü müəllimiyə həsr etmiş insan ən şərəfli insandır.
- Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyət, bilik, zəka mənbəyidir.
- Xalq dövlət üçün yox, dövlət xalq üçün olmalıdır.
- Cəmiyyətin gələcək tərəqqisi indi gənclərimizə nəyi və necə öyrətməyimizdən asılıdır.
- Vəzifə insana heç bir şey vermir, sadəcə olaraq səlahiyyət verir. Qalan hər bir şey onun ağılından, zəkasından, biliyindən, mədəniyyətindən asılıdır.
- Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq xalqın dilini yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadimlərinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur.
- Cəmiyyətin gələcək tərəqqisi indi gənclərimizə nəyi və necə öyrətməyimizdən asılıdır.
- Xalq həmişə öz ziyalıları, öz mədəniyyəti, öz elmi ilə tanınır.
- Vətənpərvərlik insanın daxilindəki duyğulardır. Əgər bunlar yoxdursa, o insan mənəviyyətsizdir.
- Xalqın, Vətənin taleyi hər bir insanın taleyinə çevrilməlidir!
- Tarix həmişə hər şeyi öz yerinə qoyur.
- Öz ana dilini bilməyən adamlar şikəst adamlardır!
- Yüksək mədəniyyətə malik olan xalq həmişə irəli gedəcək, həmişə yaşayacaq, həmişə inkişaf edəcəkdir.
- Ziyalıların, mədəniyyət xadimlərinin, elm xadimlərinin cəmiyyətdə hörmətini qaldırmaq lazımdır.
- Təhsil millətin gələcəyidir.
- Mən dünyada müəllimlikdən yüksək ad tanımıram.
- Demokratiya insanların şüurunda dəyişiklik deməkdir. Bu dəyişiklik inqilabla olmur, təkamül yolu ilə, təcridən gəlir.

Həyat və fəaliyyətinin xronologiyası

- ❖ Heydər Əlirza oğlu Əliyev 1923-cü il mayın 10-da Azərbaycan Respublikasının Naxçıvan şəhərində anadan olub.
- ❖ 1939-cu ildə Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunu bitirdikdən sonra Azərbaycan Sənaye İnstitutunun (indiki Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti) memarlıq fakültəsinə daxil olub, lakin İkinci Dünya müharibəsinin başlanması ona təhsilini başa çatdırmağa imkan verməyib.
- ❖ Heydər Əliyev 1941-1944-cü illərdə əvvəlcə Naxçıvan Muxtar Respublikası Xalq Daxili İşlər Komissarlığında arxiv şöbəsinin məxfi hissəsinin müdiri, sonra isə Naxçıvan MSSR Xalq Komissarları Sovetində ümumi şöbənin müdiri vəzifələrində işləyib.
- ❖ 1944-cü ilin may ayında dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında işə göndərilib.
- ❖ 1949-1950-ci illərdə SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin Leninqraddakı (indiki Sankt-Peterburq) Rəhbər Kadrların Hazırlığı Məktəbində təhsil aldıqdan sonra, 1950-ci ildə Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində bölmə rəisi təyin edilib.
- ❖ 1957-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) tarix fakültəsinin qiyabi şöbəsini bitirib.
- ❖ 1958-ci ildə Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin əks-kəşfiyyat şöbəsinin rəisi, 1964-cü ildə DTK-nın sədr müavini təyin edilib.
- ❖ 1966-cı ildə Moskvada DTK-nın F.E.Dzerjinski adına Ali Məktəbinin rəhbər heyətin təkmilləşdirilməsi kurslarını müvəffəqiyyətlə bitirib.

- ❖ 1967-ci ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri vəzifəsinə təyin edilib və həmin ildə də ona general-mayor rütbəsi verilib.
- ❖ Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin 1969-cu il iyulun 14-də keçirilmiş plenumunda Heydər Əliyev Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçilib.
- ❖ Heydər Əliyev 22 il Azərbaycan SSR Ali Sovetinin və SSRİ Ali Sovetinin deputatı olub. 1974-1979-cu illərdə isə SSRİ Ali Soveti İttifaq Sovetinin sədr müavini vəzifəsini tutub.
- ❖ 1976-cı ildə Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Siyasi Bürosunun üzvlüyünə namizəd, 1982-ci ilin dekabrında isə Siyasi Büronun üzvü seçilən Heydər Əliyev SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsinə təyin edilib. Bu vəzifədə işləyərkən Heydər Əliyev SSRİ-nin iqtisadi, sosial və mədəni həyatının ən mühüm sahələrinə rəhbərlik edib.
- ❖ Heydər Əliyev 1987-ci ilin oktyabrında Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Siyasi Bürosunun və şəxsən baş katib Mixail Qorbaçovun yeritdiyi siyasi xəttə etiraz olaraq tutduğu vəzifələrdən istefa verib.
- ❖ Heydər Əliyev 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə sovet qoşunlarının Bakıda törətdiyi qanlı faciə ilə əlaqədar, yanvarın 21-də Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyində bəyanatla çıxış edərək, Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş cinayətin təşkilatçıları və icraçılarının cəzalandırılmasını tələb edib. O, Dağlıq Qarabağda yaranmış kəskin münaqişəli vəziyyətlə bağlı SSRİ rəhbərliyinin ikiüzlü siyasətinə etiraz əlaməti olaraq, 1991-ci ilin iyulunda Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının sıralarını tərk edib.
- ❖ 1990-cı il iyulun 20-də Bakıya qayıdan Heydər Əliyev iki gün sonra Naxçıvana yola düşüb, həmin ildə də Azərbaycan SSR xalq deputatı və Naxçıvan MSSR xalq deputatı seçilib.
- ❖ 1991-ci il sentyabrın 3-də Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Sovetinin sədri seçilib və müvafiq qanunvericiliyə əsasən həm də Azərbaycan Respublikası Ali Soveti sədrinin müavini olub. Bu vəzifədə o, 1993-cü ilə kimi çalışıb.
- ❖ Heydər Əliyev 1992-ci il noyabrın 21-də Yeni Azərbaycan Partiyasının Naxçıvan şəhərində keçirilmiş təsis konfransında partiyanın sədri seçilib.
- ❖ 1993-cü ilin may-iyun aylarında ölkədə vətəndaş müharibəsi və müstəqilliyin itirilməsi təhlükəsi yarandığına görə, Azərbaycan xalqı Heydər Əliyevin hakimiyyətə gətirilməsi tələbini irəli sürüb və ölkənin o dövürkü rəhbərliyi onu Bakıya dəvət etməyə məcbur olub.
- ❖ Heydər Əliyev 1993-cü il iyunun 15-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri seçilib, iyunun 24-dən isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirməyə başlayıb.
- ❖ 1993-cü il oktyabrın 3-də ümumxalq səsverməsi nəticəsində Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilib.
- ❖ O, 1998-ci il oktyabrın 11-də xalqın yüksək fəallığı şəraitində keçirilən seçkilərdə səslərin 76,1 faizini toplayaraq, yenidən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilib.
- ❖ 2003-cü il oktyabrın 15-də keçirilən prezident seçkilərində namizədliyinin irəli sürülməsinə razılıq vermiş Heydər Əliyev səhhətində yaranmış problemlərlə əlaqədar namizədliyini İlham Əliyevin xeyrinə geri götürüb.
- ❖ 2003-cü il dekabrın 12-də Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev Amerika Birləşmiş Ştatlarının Klivlend Klinikasında vəfat edib və dekabrın 15-də Bakıda, Fəxri xiyabanda dəfn olunub.
- ❖ Heydər Əliyev beş dəfə keçmiş SSRİ-nin Lenin ordeni ilə, Qırmızı Ulduz ordeni və çoxsaylı medallarla təltif edilib, iki dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına, həmçinin müxtəlif ölkələrin ali mükafatlarına, nüfuzlu ali məktəblərin fəxri adlarına layiq görülüb.

Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətinin kitabxanalarda təbliği

Müstəqil Azərbaycanın qurucusu ümummilli lider Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətini təbliğ etmək kitabxanaların qarşısında əsas vəzifələrdən biridir. Cəmiyyətin hər bir nümayəndəsinin və xüsusən də gənc nəslin yetişməsində Heydər Əliyev şəxsiyyətinin önəmi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Ulu Öndərin anadan olmasının 100 illik yubileyi çərçivəsində onun zəngin həyat və fəaliyyətinin, dövlətçilik ənənələrinin dərinədən öyrənilməsi və təbliğ olunması məqsədilə tədbirlər planı hazırlamaq və bir sıra kütləvi tədbirlər keçirmək tövsiyə olunur.

Əminik ki, "Heydər Əliyev İli" çərçivəsində Ümummilli Liderin şərəfli ömür yoluna və titanik dövlətçilik fəaliyyətinə həsr edilən çoxsaylı və müxtəlif formatlı fəaliyyətləri özündə ehtiva edən tədbirlər planının reallaşdırılması gənclərin hərtərəfli inkişafı və vətənpərvərlik ruhunda yetişdirilməsi işlərinə misilsiz töhfələr verəcəkdir.

İlk növbədə kitabxanaların fondunda yer alan ümummilli lider Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətini özündə əks etdirən kitablardan ibarət **sərgitəşkil** etmək daha məqsədə uyğundur. Kitabxanalarda təşkil olunan sərgilərdə kitablara yanaşı, qəzet və jurnallarda yer alan məqalələr, həmçinin fotolar da nümayiş oluna bilər. Bununla yanaşı kitabxanaların fondunda olmayan Heydər Əliyevə həsr olunmuş kitablara oxuculara təqdim etmək üçün respublikamızda və eləcə də şəhərimizdə yerləşən kitabxanaların elektron bölməsinə daxil olmalarına şərait yaratmaq məsləhət görülür. Kitabxana əməkdaşları Heydər Əliyevin Azərbaycan tarixində xidmətlərini, fəaliyyətini, onun təltiflərini, haqqında deyilmiş kəlamları, məruzələri, rəsmi sənədləri, çıxışları özündə ehtiva edən elektron məlumat bazası yaratmaqla Heydər Əliyevin irsinin təbliğində böyük rol oynaya bilərlər və bu oxucuların işini daha da asanlaşdırmış olar.

Kitabxanalarda "Xalqın böyük oğlu", "Ulu öndər", "Sən əlçatmaz zirvəsən" və başqa mövzularda **ədəbi-bədii kompozisiyaların** təşkili də əhəmiyyətlidir. Ədəbi-bədii kompozisiyalar kitabxanalara yaxın yerləşən məktəblərlə birlikdə təşkil oluna bilər. Kompozisiyanın 1-ci hissəsində kitabxanaçılar, ziyalılar tərəfindən Müasir Azərbaycan dövlətinin qurucusu və memarı Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətindən Azərbaycan tarixində misilsiz xidmətlərindən bəhs edən çıxışlar edə bilər. Ədəbi-bədii kompozisiyanın 2-ci hissəsində isə şagirdlər ulu öndərə həsr olunmuş şeirlərdən parçalar söyləyər, səhnəciklər nümayiş etdirə bilərlər, kəlamlardan sitatlar gətirə bilərlər.

Kitabxanalarda Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətini təbliğ etmək üçün **dəyirmi masalar** təşkil olunmalıdır. Dəyirmi masalarda kitabxanaçı Ulu Öndərin xatirəsini bir dəqiqəlik sükutla yad edir, daha sonra ümummilli liderin fəaliyyətini əhatə edən məruzə ilə çıxış edib, həmçinin Heydər Əliyevə həsr olunmuş qısa film nümayiş etdirə bilər. Dəyirmi masaya dəvət olunan qonaqlar da əvvəlcədən hazırlanmış məruzələrlə çıxış edə bilərlər.

Heydər Əliyevin irsini, dövlətçilik ənənələrini daha geniş təbliğ etmək üçün **oxucu konfransları** da təşkil etmək mümkündür. Bunun üçün kitabxanaçı əvvəlcədən mövzunu müəyyənləşdirməli və çıxış edəcək fəal oxucuları müəyyən etməlidir. Oxucu konfransını daha maraqlı etmək üçün Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətinin bütün sahələrini əhatə edəcək mövzular seçmək, həmçinin kitabxana fondunda yer alan kitablardan ibarət sərgi hazırlamaq, Heydər Əliyevə həsr olunmuş qısa metrajlı film də nümayiş etdirmək olar. Konfransda iştirak edəcək oxucular seçilmiş mövzularla əvvəlcədən məlumatlandırılmalıdır. Konfransa mövzu ətrafında daha geniş məlumatı olan ziyalılardan da dəvət olunması iştirakçılarda daha da marağa səbəb olar.

- " **Heydər Əliyev və gənclər siyasəti**"
- " **Böyük Şəxsiyyət və qüdrətli lider**"
- " **Xalqın xilaskarı**"
- " **Heydər Əliyev və mədəniyyət**"
- " **Böyük rəhbər**" və bu kimi başlıqla mövzular oxucu konfranslarına verilə bilər.

Böyük rəhbər Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətini daha geniş kütləyə təbliğ etmək üçün kitabxanaçıları tərəfindən **buktreylərlərin** hazırlanması da məqsədə uyğundur. Buktreylər hər hansı kitab haqqında bədii formada hazırlanan videoçarxdır. Buktreylərin hazırlanmasında əsas məqsəd Heydər Əliyevə həsr olunmuş kitablara diqqəti cəlb etməkdir. Müxtəlif proqramlardan istifadə etməklə hazırlanan buktreylərdə mətn, musiqi və görüntünün vəhdət təşkil etməsi videoçarxı daha maraqlı edir. 3 dəqiqədən çox olmayaraq hazırlanır, sosial şəbəkələrdə və ya kitabxananın saytında yerləşdirilir. Buktreylərin hazırlanması üçün Heydər Əliyevə həsr olunmuş kitablar əvvəlcədən seçilir, kitabın müəllifi, kitabın üz qabığı, kitabdan seçilmiş qısa mətnlər, sitatlar və xülasə, ssenari hazırlanıb videoçarx şəklində yığılmalıdır.

Ulu Öndərin zəngin fəaliyyətini, dövlətçilik ənənələrini, uzaqgörən siyasətini gənc nəsə təbliğ etməsi üçün kitabxanalar **viktorinalar** da təşkil edə bilər. Belə viktorinaların keçirilməsi üçün kitabxanaçı yaxın ərazidə yerləşən məktəbləri və fəal oxucuları məlumatlandırmalıdır.

Əvvəlcədən mövzu iştirakçılara bildirilməlidir. Kitabxanaçı mövzu ilə bağlı ədəbiyyatların oxunmasını təbliğ etməlidir

Viktorinada iştirak etmək istəyən fəal oxucular komandalar şəklində qruplaşmalıdır.

Komandalar özlərinə mövzuya uyğun adlar seçə bilərlər:

“**Odlar Yurdu**”, “**Zirvə**”, “**Azərbaycan**”, “**Qarabağ**” və s. Viktorinanı təşkil edən kitabxanaçı

Ulu Öndərin həyat və fəaliyyətini əhatə edən öyrədici maraqlı suallar tərtib etməlidir. Suallar

hazırlanarkən iştirakçıların yaşı nəzərə alınmalıdır. Suallar aşağıdakı kimi tərtib oluna bilər :

1. Heydər Əliyev neçənci ildə ikinci dəfə hakimiyyətə gəldi?

- a. 1992-ci il
- b. 1993-cü il**
- c. 1994-cü il
- d. 1990-cı il

2. “Əsrin müqaviləsi” neçənci ildə və hansı şəhərdə bağlanmışdır?

- a. 1994-cü il, 20 oktyabr, Bakı
- b. 1994-cü il, 21 sentyabr, Moskva
- c. 1994-cü il, 20 sentyabr, Bakı**
- d. 1995-ci il, 24 sentyabr, London

3. Aşağıda göstərilənlərdən biri Heydər Əliyevin kəlamıdır...

- a. Təbii sərvətlər tükənən dəyərlərdir, ancaq təhsil, bilik, elm əbədi, hər bir ölkənin gücləndirilməsinə töhfə verən amildir.**
- b. İnsan iki ilə danışmağı öyrənir, ömrünün qalan hissəsində isə susmağı.
- c. Təhsilin bahalı olduğunu fikirləşirsinizsə, bir də cəhalətin bədəlini fikirləşin.
- d. Əgər kimsə bütün qanunları öyrənmək istəsə, o zaman onları pozmağa vaxtı olmayacaq.

4. Neçənci ildə Heydər Əliyev Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçilib ?

- a. 1966-cı ildə
- b. 1967-ci ildə
- c. 1965 -ci ildə
- d. 1969 -cu ildə**

5. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzi Şuşada M.P.Vaqifin məqbərəsinin açılışı neçənci ildə olmuşdur?

- a. 1982- ci il
- b. 1992-ci il
- c. 1985-ci il
- d. 1983-cü il

6. Heydər Əliyevin təşəbüsü ilə Məhəmməd Füzulinin anadan olmasının 500 illiyi neçənci ildə keçirildi?

- a. 1992-ci il
- b. 1994-cü il**
- c. 1995-ci il
- d. 1993-cü il

7. "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunun 1300 illik yubileyinin keçirilməsi barədə fərman neçənci ildə verilmişdir?

- a. 1998-ci il, 20 aprel
- b. 1997-ci il, 20 aprel**
- c. 1999-cu il, 21 may
- d. 1996-cı il, 20 mart

8. Ulu Öndər "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" fərmanı neçənci ildə vermişdir?

- a. 2001-ci il, 18 iyun**
- b. 2000-ci il, 17 iyun
- c. 1999-cu il, 01 avqust
- d. 2000-ci il, 01 avqust

9. Adları qeyd olunanlardan biri İkinci Qarabağ müharibəsinin Qəhrəmanı deyil.

- a. Anar Mehman oğlu Şükürov
- b. Nihad Akif oğlu Babayev
- c. Allahverdi Teymur oğlu Bağırov**
- d. Camal Vidadi oğlu İsmayılov

10. Aşağıdakılardan biri Qarabağı simvolizə etmir.

- a. Xarıbülbul
- b. Məclisi-üns
- c. Aşağı Gövhərağa məscidi
- d. Möminə Xatun türbəsi**

Kitabxanalarda Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunan "Heydər Əliyev dühası və müasir Azərbaycan" mövzusunda **elmi-nəzəri konfrans** keçirilə bilər. Konfransda "Heydər Əliyev müasir Azərbaycanın memarı və qurucusudur", "Heydər Əliyevin zəngin irsi Azərbaycan xalqı üçün əbədi örnəkdir", "Heydər Əliyev: xatirələrdə əbədi yaşayan tarixi şəxsiyyət", "Heydər Əliyev: elm və təhsilimizin böyük himayədarı", "Azərbaycanın türk dünyasına qovuşmasında Ulu Öndərin misilsiz xidmətləri" "Heydər Əliyev: global siyasət nəhəngi" mövzularında məruzələrlə çıxış etmək olar.

15 iyun 1993-cü il: Azərbaycan xalqını parlaq gələcəyə aparan yolun başlanğıcı : Kitabxanalarda Milli Qurtuluş Gününə həsr olunan “15 iyun 1993-cü il: Azərbaycan xalqını parlaq gələcəyə aparan yolun başlanğıcı” mövzusunda **elmi konfranstəşkil** oluna bilər. Açıliş nitqində Azərbaycan xalqının taleyində dönüş anı – 15 iyun tarixinin ölkəmiz üçün böyük ictimai, siyasi və tarixi əhəmiyyət daşıdığı bildirmək və Ümummilli Lider Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdışından sonra həyata keçirdiyi xilaskarlıq missiyasından bəhs etmək məqsədəuyğundur. Vurğulamaq lazımdır ki, məhz dahi şəxsiyyətin titanik fəaliyyəti, uzaqqörən və qətiyyətli siyasəti sayəsində Azərbaycan məhv olmaq təhlükəsindən qurtulmuş və əbədi müstəqilliyinə qovuşmuşdur. Qeyd edilməlidir ki, müstəqil dövlətçiliyin əsaslarının yaradılması və möhkəmləndirilməsi, ictimai-siyasi sabitlik, milli birlik və həmrəyliyin təmin olunması, hərtərəfli, davamlı və dinamik inkişaf yoluna qədəm qoyulması və dövlətimizin dünya birliyində mövqeyinin güclənməsi əbədiyaşar lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Daha sonra “Heydər Əliyev: adı Azərbaycanın müasir tarixinə qızıl hərflərlə yazılmış xilaskar lider”, “Heydər Əliyev milli iqtisadi dirçəliş konsepsiyasının müəllifidir”, “44 günlük Vətən müharibəsində qazanılmış möhtəşəm Zəfərin təməl tarixi”, “Təhsili ali kürsüyə qaldırmış dahi şəxsiyyət” və “Azərbaycan dilinin və ədəbiyyatının böyük hamisi: Heydər Əliyev” mövzularında məruzələrlə çıxış etmək.

İdeoloji maarifləndirmə tədbirləri: Kitabxanalarda “Ulu Öndər Heydər Əliyevin iqtisadi inkişaf strategiyası” mövzusunda **elmi seminarlar** təşkil etmək olar. Seminarda “Heydər Əliyevin regional inkişaf strategiyası”, “Heydər Əliyev və Azərbaycanda xarici iqtisadi siyasətin inkişaf strategiyasının formalaşması”, “Rəqabət qabiliyyətli aqrar iqtisadiyyatın formalaşması – Heydər Əliyev iqtisadi siyasətinin təcəssümü kimi” və “Heydər Əliyevin neft strategiyası” adlı məruzələrlə çıxış etmək olar. Məruzələrdə Heydər Əliyevin milli maraqlarımıza uyğun işləyib hazırladığı hərtərəfli və dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasından və onun uğurla reallaşdırılmasında göstərdiyi misilsiz və müstəsna xidmətlərdən, regionda sülhün, təhlükəsizliyin və tərəqqinin möhkəmlənməsinə, ölkəmizin siyasi və iqtisadi müstəqilliyinin gücləndirilməsinə hədəflənən məqsədyönlü, uzaqqörən və qətiyyətli siyasətindən bəhs etmək olar. Eyni zamanda dahi şəxsiyyətin müəllifi olduğu neft strategiyasının ictimai həyatın bütün sahələrinin tərəqqisinə və sosial rifahın yüksəlməsinə verdiyi töhfələrdən danışmaq. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi siyasi-iqtisadi kursu müasir dövrün tələblərinə uyğun uğurla davam etdirən möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmiz dünyada mövqelərini daha da möhkəmləndirmiş və regionda lider dövlətə çevrilmişdir.

Hər bir kitabxana oxucuları ilə Sumqayıt şəhər Heydər Əliyev Mərkəzinə **ekskursiya** təşkil edə bilər. Ekskursiyada gənclərə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin keçdiyi həyat yolu, ölkəmizin müstəqilliyinin qorunması, gücləndirilməsi və tərəqqisi naminə misilsiz xidmətləri haqqında məlumatlar verilməli və Mərkəzin fəaliyyət istiqamətləri diqqətə çatdırılmalıdır. Eləcə də iştirakçılar Ulu Öndərin həyat və fəaliyyətini əks etdirən eksponat, fotosəkil və kitablarla tanış ola bilərlər.

Qeyd edilən tədbirlərlə yanaşı **Ulu Öndərə həsr edilən müsabiqə və yarışlar təşkil edilə bilər. Bu cür tədbirlər** kitabxanaların təşkilatçılığı, Elm və Təhsil Şöbəsi, Gənclər və İdman Baş idarəsiəməkdaşlığı ilə təşkil edilə bilər. Müsabiqə, festival və yarışlar gəncləri milli vətənpərvərlik, mədəniyyətimizə, incəsənətimizə, milli adət-ənənələrimizə hörmət ruhunda hazırlamaq məqsədilə keçirilməlidir. Şəhər üzrə orta məktəb, ali məktəbin tələbə və şagirdlərinin iştirak etdiyi festivalda gənclər bədii qiraət bacarıqlarını nümayiş etdirə bilərlər. Müsabiqədən 2, 3 ay əvvəl əsasname yazılıb, tanış olmaları üçün kitabxana filiallara göndərilməlidir. **Müsabiqənin məqsədi:** Ümummilli liderin həyat və və coxşaxəli fəaliyyəti ilə bağlı oxucularda daha dolğun təsəvvür yaratmaq; iştirakçıların yaradıcılıq qabiliyyətinin aşkar edilməsi; Onların bədii qiraətçilik sahəsində istedadlarının üzə çıxarılması; Kitaba, mütaliyəyə, meyl və marağın artırılması.

Mədəniyyətimizin və mədəni sərvətlərimizin təəssübkeşi olan Heydər Əliyev daima kitab və kitabxana işinə xüsusi diqqətlə yanaşmış, onu xalqımızın ümumi mədəniyyətinin əsas göstəricisikimi qiymətləndirmişdir. Bu baxımdan da **“Heydər Əliyev və Azərbaycan kitabxana quruculuğu”**, **“Heydər Əliyev və kitab mədəniyyəti”** və s. mövzularda **“daycest”**in hazırlanması kitabxanaçılar və tədqiqatçılar üçün olduqca önəmlidir.

Daycest – (“digest” – ingilis dilindən tərcümədə “xülasə”, “toplu” mənasını verir) son bir neçə il ərzində mövzu üzrə dövrü nəşrlərdə çap olunmuş materiallar haqqında qısa xülasədən ibarət siyahı və ya çap kataloqu kimi də izah edilir. Müasir kitabxana praktikasında Elektron daycestlərin hazırlanması geniş yayılmışdır və bu gün Milli Kitabxananın təcrübəsində bu iş formasından geniş istifadə olunmaqdadır. Daycestlərin hazırlanması müəyyən bir mövzu və ya kitabxanaçıları daha çox narahat edən hər hansı aktual məsələ ilə bağlı daha dərin və ətraflı tədqiqat aparmağa, müxtəlifmənbələrdə çap olunmuş materialların (əsasən dövrü nəşrlər) qısa xülasəsini əks etdirməklə onu geniş ictimaiyyətin diqqətinə çatdırmağa xidmət edir.

Kitabxanalarda ən çox keçirilən tədbir formalarından biri də **ədəbi-bədii gecədir**. **“Dünya şöhrətli siyasətçi”** adlı ədəbi-bədii gecənin ssenarisini Sizlərə təqdim edirəm.

Ədəbi –bədii gecənin ssenarisi

I Aparıcı: Salam, Hörmətli tədbir iştirakçıları. Bildiyimiz kimi, 2023-cü il mayın 10-da Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 ili tamam olur. Bununla əlaqədar Azərbaycan Respublikasında 2023-cü ilin “Heydər Əliyev İli” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidenti Sərəncam imzalamışdır.

II Aparıcı: Hər bir xalqın milli azadlıq və istiqlaliyyət tarixində xilaskar rolunu oynayan dahi insanlar var. Həmin dahilər öz qətiyyətləri ilə mənsub olduqları xalqı arxasınca aparıb, ən taleyüklü məqamlarda qalib rolu oynamışlar. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev müasir dünya tarixinə parlaq və silinməz iz qoymuş böyük şəxsiyyət, qeyri-adi zəka, fitri istedad sahibi, müdrik dövlət xadimi kimi düşmüşdür.

I Aparıcı:Müstəsna xidmətləri ilə əbədilik qazanan ümummilli lider Heydər Əliyevin mənalı həyat yolu, zəngin və çoxşaxəli irsi tükənməz ibrət məktəbidir. Ötən illərə nəzər salarkən Azərbaycan xalqının öz müdrik liderinin rəhbərliyi ilə qazanmış olduğu mühüm tarixi nailiyyətlərin bir daha şahidi oluruq. İntibah və milli şüurun oyanışı Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi ilə başlamış, müstəqilliyimiz məhz onun sayəsində əbədi və dönməz xarakter almışdır. Ölkəmiz dünyada layiq olduğu mərtəbəyə Ulu Öndərin uzaqgörənliyi, müdrikliyi, qətiyyəti, dəmir iradəsi, zəngin dövlətçilik təcrübəsi sayəsində yüksələ bilmişdir. Vətəni, xalqı qarşısında misilsiz xidmətlərinə görə ki, bu gün ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illik yubileyi ölkəmizin hər yerində və onun hüduqlarından kənarında hər bir azərbaycanlının yüksək ehtiramı və dərin minnətdarlıq hissi ilə geniş qeyd olunur.

II Aparıcı: Heydər Əliyev keçdiyi böyük, mənalı və şərəfli həyat yolu zaman və məkan anlayışına sığmır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin xarakterində və fəaliyyətində doğma xalqına bağlılıq və təəssübkeşlik hələ gənc yaşlarından özünü göstərirdi. Naxçıvanda sadə, zəhmətkeş bir azərbaycanlı ailəsində dünyaya göz açan bu böyük insan hələ gəncliyindən yüksək vəzifələr tutmuş, çiyinlərində böyük bir ölkənin yükünü daşımışdır. Ulu Öndərin 1969-1982-ci illərdə Azərbaycanın rəhbəri kimi gördüyü işlər xalqın yaddaşında daim qalacaqdır.

Sözləri və musiqisi Leyla Əliyevaya aid olan “Elegiya” mahnısı Ağadadaş Ağayevin ifasında səslənir. Ekranada həmin musiqiyə çəkilməş klip nümayiş etdirilir.

I Aparıcı: Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə gəlişi keçmiş SSRİ-nin geridə qalmış respublikalarından biri sayılan Azərbaycanda həyat ritmini büsbütün dəyişdi, ölkədə görünməmiş canlanma və yüksəliş, tikinti-quruculuq işləri başlandı. Heydər Əliyevin gərgin fəaliyyəti nəticəsində iqtisadiyyat, sənaye və kənd təsərrüfatında, mədəniyyət və təhsil sahəsində böyük uğurlar əldə edildi, çoxsaylı sənaye müəssisələri, mədəniyyət və təhsil ocaqları, tibb müəssisələri inşa edildi, yeni yaşayış massivləri salındı, yollar tikildi, ucqar rayonlara qaz xətləri çəkildi. Respublikamızın siyasi və mədəni həyatında böyük əhəmiyyəti olan saraylar, özünün görkəmi ilə şəhərə gözəllik verən neçə-neçə yaraşlıq binalar, xalqımızın tarixində mühüm rol oynamış şəxslərə, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinə əzəmətli heykəllər ucaldıldı.

II Aparıcı: Məhz Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi o illərdə bugünkü dövlət müstəqilliyimizin möhkəm təməli qoyuldu, milli ruh, azərbaycançılıq məfkurəsi yüksəlməyə başladı, kadr korpusunun milliləşdirilməsi istiqamətində qətiyyətli addımlar atıldı, hər il yüzlərlə gənc müxtəlif mühüm, o cümlədən hərbi ixtisaslara yiyələnmək üçün SSRİ-nin ən qabaqcıl ali məktəblərinə göndərildi, azərbaycanlılar mühüm dövlət vəzifələrinə irəli çəkildilər. Özünün təkmil dövlətçilik konsepsiyasında ədalət, qanunçuluq və hüquq qaydalarının təminatına hər zaman üstünlük verən ümummilli lider Heydər Əliyev «ədaləti ədalətsizliklə bərpa etmək olmaz» - deyərək dövlət idarəçiliyində qanunun aliliyini, ədaləti əsas meyar kimi müəyyənləşdirdi, vəzifə səlahiyyətləri ilə bağlı cinayətlərə, rüşvətxorluğa qarşı barışmaz münasibət nümayiş etdirirdi.

I Aparıcı: 1978-ci ildə Azərbaycan SSR Konstitusiyasının qəbul edilməsi və orada Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi təsbit edilməsi ümummilli lider Heydər Əliyevin xidmətləridir. Totalitar sovet rejiminin hökm sürdüyü o dövrdə respublikanın ali qanununda xalqın mənəvi sərvətlərinin, xüsusən dilinin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi üçün hüquqi əsasların müəyyən edilməsi olduqca cəsarətli addım kimi dəyərləndirilir. Sovet milli siyasətinin tələbləri ilə tam bir ziddiyyət təşkil edən bu çətin vəzifənin öhdəsindən məhz Heydər Əliyev gələ bilmişdir. "Qoy ədalət zəfər çalsın!" – o zaman Heydər Əliyevin söylədiyi və bütün işlərinin mahiyyətini təşkil edən bu sözlər xalqın dilində şüara çevrildi.

II Aparıcı: Sonralar Heydər Əliyevin SSRİ kimi nəhəng dövlətin rəhbərliyində Siyasi Büronun üzvü, Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini kimi yüksək mövqe və vəzifə tutması qürurverici hadisə oldu. Heydər Əliyevin siyasi elitanın zirvəsinə yüksəlməsi Azərbaycan üçün xüsusilə böyük önəm kəsb etdi. Heydər Əliyev artan nüfuzundan və yüksək vəzifənin açdığı imkanlardan istifadə edərək, İttifaq büdcəsindən Azərbaycana daha çox vəsait ayrılmasına, bir sıra ittifaqmiqyaslı layihələrin Bakıya yönəldilməsinə nail oldu. Dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin titanik fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan keçmiş ittifaqın qabaqcıl respublikalarından birinə çevrildi.

I Aparıcı: 1990-cı ilin yanvarında keçmiş SSRİ rəhbərliyinin Azərbaycana qərəzli münasibətinin təzahürü olaraq, dinc etirazçılara qarşı Bakıya sovet ordusunun yeridilməsi misli görünməmiş qanlı faciə ilə nəticələndi. Əfsuslar olsun ki, həm SSRİ, həm də o vaxtkı Azərbaycan rəhbərliyi bu qanlı cinayətin bilavasitə təşkilatçısı və iştirakçısı olduğundan nəinki onun açılması və cinayətkarların məsuliyyətə cəlb olunmasından ötrü tədbirlər görmədi, əksinə bu vəhşiliyi gizlətmək üçün əlindən gələni etdi. 20 Yanvar faciəsindən bir gün sonra ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyinə gedərək xalqımızın kədərini bölüşməsi və sovet hakimiyyətinin ölkəmizdə həyata keçirdiyi qanlı aksiyanı ifşa etməsi o dövrdə xalqımıza bir dayaq, bir təsəlli oldu. Xalq o ağır günlərdə köməksiz olmadığını hiss etdi. Həmin dövrdə Azərbaycana qayıdışına ciddi maneələr törədilməsinə baxmayaraq Vətənin ağır günlərinə biganə qala bilməyən Heydər Əliyev Azərbaycana qayıtdı. Xalqın böyük ümid və ruh yüksəkliyi ilə gözlədiyi Heydər Əliyev Bakıdan Naxçıvana getdi və Ulu Öndər yekdilliklə Muxtar Respublikanın Ali Məclisinin sədri seçildi.

II Aparıcı: 1991-1993-cü illərdə Naxçıvana rəhbərliyi dövründə Heydər Əliyev tərəfindən respublikamızın müstəqilliyi yolunda mühüm addımlar atıldı, Muxtar Respublikanın adından «sovet sosialist» sözləri çıxarıldı, üç rəngli milli bayrağımız ilk dəfə Naxçıvanda dövlət bayrağı kimi qəbul olundu, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi günü müəyyən edildi, 20 yanvar faciəsinə siyasi qiymət verildi, SSRİ-nin saxlanması barədə referendumdan imtina edildi, mühüm imperiya strukturlarının fəaliyyəti dayandırıldı, ilk dəfə olaraq sovet qoşun hissələri Muxtar Respublikadan çıxarıldı. Lakin 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş ölkəmiz onu itirmək təhlükəsi qarşısında qalmışdı. Ölkədə müharibə gedirdi. İdarəçilik isə yox dərəcəsində idi. Respublikada xaos, anarxiya hökm sürürdü. Yeganə nicat yolunu Heydər Əliyevin qaydışında görə Azərbaycan xalqı onu təkidlə hakimiyyətə çağırırdı. Xalqımız inanırdı ki, Azərbaycanı düşdüyü bu ağır vəziyyətdən, sosial-iqtisadi, hərbi-siyasi böhrandan yalnız Heydər Əliyev xilas edə bilər. Burada məşhur fransız mütəfəkkiri Volterin “dövlətin xilasını üçün bir dahi insan kifayətdir” kəlamı yada düşür. Heydər Əliyev də Tanrının Azərbaycan xalqının taleyinə bəxş etdiyi bir qismət, zamanında millətinin xilaskarı olmaq üçün göndərilən bir dahi insan idi.

Ulu bir sərkərdə, ulu bir öndər.

Müəllif: Qabil Ədalət

**Gəlişinlə qurtulubdur bu vətən,
Sən oldun bu xalqa ümid və güvən.
Sən oldun dar gündə köməyə yetən,
Ulu bir sərkərdə, ulu bir öndər.**

**Ucaltdı hər yerdə bayrağımızı,
Yazdı tarixlərə ad- sanımızı.
Tanıtdı dünyada varlığımızı,
Ulu bir sərkərdə, ulu bir öndər.**

**Hara baxırsansa nişanələri,
Özündən sonrakı abidələri.
Bizləri tərk etmir xatirələri
Ulu bir sərkərdə, ulu bir öndər.**

**Heydər adı dastanlara çevrildi,
Onun qüdrətini yer üzü bildi.
Allah onu yurdumuza yetirdi,
Ulu bir sərkərdə, ulu bir öndər.**

**Zəhmətiylə dirçəltdi yurdunu,
Gücləndirdi yenilməyən ordunu.
Ödəyibdir min rəhbərin borcunu,
Ulu bir sərkərdə, ulu bir öndər**

**Bu idi məqsədi vətən ucalsın,
Oğulları düşmənləri dağlasın.
Analar gözünü sevinc ağlatsın,
Ulu bir sərkərdə, ulu bir öndər.**

**Əlindən gələni xalqına etdi,
Ağ günə çıxarıb dünyadan getdi.
Qomadı desinlər yolunuz bitdi,
Ulu bir sərkərdə, ulu bir öndər.**

**Özündən sonra bir davamçı qoydu,
Onunda bu yolu heydər yoludu.
Haqqa qovuşsada xalqın düşünər,
Ulu bir sərkərdə, ulu bir öndər.**

I Aparıcı: Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının yaddaşında qurucu və xilaskar dövlət xadimi, milli lider və xalq məhəbbətini qazanan öndər kimi əbədilik qazanması, heç də təsadüfi deyil. Məhz Azərbaycan xalqının azadlığının, müstəqil dövlətçiliyinin müqəddəratının həll edildiyi ağır günlərdə xalqının iradəsinə tabe olan Heydər Əliyev ölkə rəhbərliyinə qayıdaraq müstəqil Azərbaycan Respublikasını, Azərbaycan xalqını, milli-azadlıq hərəkatında qazanılmış tarixi nailiyyətləri məhv olmaqdan xilas etmək kimi çox çətin və şərəfli bir missiyanı öz üzərinə götürdü. Bu, sözün əsil mənasında, «ömrümün qalan hissəsini də xalqıma bağışlayıram» deyib, meydana atılan böyük ürəkli Vətən oğlunun öz xalqı, öz Vətəni qarşısında misilsiz fədakarlığı idi. Heydər Əliyev öz siyasi bacarığını, çoxillik idarəçilik sərəştəsini əsirgəmədən xalqının firavanlığı və dövlətinin müstəqilliyi yolunda yorulmadan xidmətdə olduğunu bir daha sübut etdi.

II Aparıcı:Ümummilli Lider daxili və xarici qüvvələrin dövlət çevrilişi, sui-qəsd və təxribat cəhdlərinə baxmayaraq öz həyatı, sağlamlığı bahasına gecəli-gündüzlü fədakar əməyi hesabına müstəqil Azərbaycan dövlətini qurdu və möhkəmlətdi. Heydər Əliyev demokratik hüquqi dövlət qurmaq, köklü islahatlar aparmaq üçün ilk növbədə ölkədə ictimai-siyasi sabitliyi, qanunçuluğu bərqərar etdi, cəmiyyətdə hökm sürən hərc-mərcliyə və özbaşınalığa birdəfəlik son qoydu. Ulu Öndərin 1994-cü ildə imzaladığı Cinayətkarlıqla mübarizəyə yönəlmiş tarixi fərmanı qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsində əsaslı dönüş yaratdı.Zəngin dövlətçilik təcrübəsinə malik olan böyük strateq Heydər Əliyev hüquqi dövlətin Azərbaycan modelini ilk milli Konstitusiyanı yaratmaqla gerçəkləşdirdi. Heydər Əliyevin müəllifi olduğu 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında hüquqi dövlətin bütün prinsipləri - qanunun aliliyi, insan hüquqlarının müdafiəsi, hakimiyyət bölgüsü, konstitusiyaya nəzarəti prinsipləri təsbit olundu, insan haqlarının təmini dövlətin ali məqsədi kimi bəyan edildi.

I Aparıcı:Müstəqilliyimizin on ili - 1993-2003-cü illər ərzində dahi Heydər Əliyev “siyasət mümkün olanı etmək deyil, mümkünsüzü bacarmaq sənətidir” məşhur kəlamda söyləndiyi kimi, düşünülmüş və uzaqgörən siyasəti sayəsində Azərbaycan üçün, xalqımız üçün mümkünsüz görünən hər şeyin öhdəsindən uğurla gəldi, ölkəmizin müstəqilliyini dönməz, əbədi və daimi etdi, Azərbaycan demokratik hüquqi dövlət quruculuğu yolu ilə əzmlə irəlilədi və gələcək inkişafın strateji hədəflərini müəyyən etdi. O inkişaf ki, sonrakı illərdə müstəqil Azərbaycanın daha da qüdrətlənməsi və tərəqqisi üçün möhkəm təməl və potensial rolunu oynadı.

Dədə Heydər – Atatürk

Müəllif: Xəlil Rza Ulutürk

*Azadlıq Allahı tək əyləşib öz yerində,
Yerin-göyün nuru var peyğəmbər gözlərində.
Sadəliyi nur saçır, əzəməti dərinədə.*

Gedir polad çiyində

Kəpəz, Qoşqar boyda yük.

Dədə Heydər – Atatürk!

*Dərin mavi gözləri sakit yanan od-ocaq,
Alovunda satqınlar yanacaq, kül olacaq.*

Qaranlıqda işıqlar – o işığa yol açacaq.

Məsləki varlığımdan böyükdür,

min qat böyük,

Böyüklük heykəlidir

Dədə Heydər – Atatürk!

Dörd tərəf qar, sərt qış – o, gülü yazdır,

Dinc, mülayim səsi də qaynar bir ehtirasdır.

Əzrumundan Xəzərə Şığıyan Xan Arazdır.

Dalğasında dönüklər

ağ köpükdür, boz köpük.

Dalğalanır nəhr tək

Dədə Heydər – Atatürk!

II Aparıcı:Ümummillı Lider həm də Azərbaycan tarixində ən görkəmli dövlət xadimi kimi əbədi bir milli sərvət - Heydər Əliyev dövlətçilik məktəbini yaratdı. Ulu Öndərin 2003-cü ildə tarixi müraciətində xalqa müəyyənləşdirdiyi siyasəti davam etdirə biləcək dəqiq ünvanı göstərdi: "İnanıram ki, mənim axıra çatdırma bilmədiyim taleyüklü məsələləri, planları, işləri sizin köməyiniz və dəstəyinizlə İlham Əliyev başa çatdırma biləcək. Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm". Zaman Heydər Əliyevin bu inamını təsdiq edir və Ümummillı Liderin layiqli davamçısı möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev Azərbaycana bacarıqla rəhbərlik edir, öz pragmatik və müdrik siyasəti ilə ölkəmizi irəli aparır. Dövlətin sükəninin etibarlı əllərdə olduğunu gören xalq öz Prezidentinə daim dəstək verir və onun arxasınca inamla gedir.

I Aparıcı:Ümummillı lider Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi hərtərəfli inkişaf strategiyası ötən dövrdə dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uğurla həyata keçirilərək ölkəmizin davamlı inkişafı təmin edilmiş, qarşıya qoyulan əsas məqsəd və hədəflərə nail olunmuşdur. Ulu öndərin adını daşıyan Heydər Əliyev Fondu da xeyirxahlıq, sülh, insanpərvərlik kimi bəşəri amallar uğrunda nəcib fəaliyyəti ilə ölkədə həyata keçirilən çoxşaxəli islahatlara dəyərli töhfələr verir, Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, Fondun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə reallaşdırılan çoxsaylı layihələr, həyata keçirilən tədbirlər öz müsbət nəticələrini verməklə xalqımızın Heydər Əliyev ocağına olan sevgisini daha da gücləndirir.

II Aparıcı:Böyük qürur hissi ilə deyə bilərik ki, möhkəm bünövrə üzərində formalaşmış Azərbaycan dövləti özünün yeni müasir inkişaf dövrünü yaşayır. Hər birimiz Heydər Əliyevin dövlətçilik amallarına sadıq qalaraq Ulu Öndərin yüksək ideyalarını yaşatmaq və inkişaf etdirmək, Azərbaycan tarixinin yeni şanlı səhifələrini yazmaq naminə möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin ətrafında sıx birləşərək, əlimizdən gələni əsirgəməməli, dövlət başçısının

yüksək etimadına uyğun olaraq ölkəmizin hərtərəfli tərəqqisi üçün öz vəzifələrimizi layiqincə yerinə yetirməli və daha əzmkarlıqla çalışmalıyıq.

İndi isə gəlin məktəbli oxucularımızın ifasında Ulu öndər Heydər Əliyevin söylədiyi hikmətli kəlamlara qulaq asaq.

Məktəblilər kəlamları söyləyirlər.

1. Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir.
2. Milli-mənəvi dəyərləri olmayan millət həqiqi millət, həqiqi xalq ola bilməz. Milli-mənəvi dəyərlərimiz bizim ana dilimizdir. Azərbaycan dilidir, bizim adət-ənənələrimizdir. Mənəvi-əxlaqi mentalitetimizdir. Bunların hamısı ilə fəxr edirik və fəxr etməliyik.
3. Milli özünüdərk, milli oyanış, dirçəliş prosesi xalqımıza birinci növbədə ədəbiyyatdan keçir.
4. Uşaqlar bizim gələcəyimizdir. Gələcəyimizi nə cür tərbiyə edəcəyiksə, böyüdəcəyiksə, ölkəmizin, millətimizin, dövlətimizin gələcəyi bundan asılı olacaqdır.
5. Heç vaxt inamımızdan, dinimizdən uzaqlaşmayacaq və bu mənəvi mənbələrimizdən istifadə edərək gələcəyimizi quracağıq.
6. Azadlıq və istiqlaliyyət hər bir xalqın milli sərvətidir.
7. Ədalətsizliklə ədaləti bərpa etmək olmaz.
8. Bizim konstitusiyamız xalqın konstitusiyasıdır. Hər bir vətəndaşın konstitusiyasıdır.
9. Azərbaycan Respublikası dünya birliyi ilə tam hüquqlu inteqrasiyaya istiqamət götürmüşdür və bunun üçün bütün imkanlara malikdir.
10. Azərbaycan gəncləri Azərbaycanın gələcəyidir.
11. İslam dini əsrlər boyu bizim mənəviyyatımızın əsasını təşkil etmiş, müsəlmanların dünyada layiqli yer tutmasını təmin etmişdir.
12. Xalqımızın içində böyük bir mədəniyyət potensialı, fitri istedad potensialı vardır.
13. Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir.
14. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi bizim tarixi nailiyyətimizdir!
15. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əbədidir, dönməzdir və bizim qarşımızda duran vəzifə dövlət müstəqilliyini qorumaqdan, əbədi etməkdən ibarətdir.
16. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi bizim üçün ən əziz, ən qiymətli nailiyyətdir və bu nailiyyət dövlət müstəqilliyimizi biz daim qoruyub saxlayacağıq.
17. Xalq dövlət üçün yox, dövlət xalq üçün olmalıdır.

I Aparıcı: Azərbaycan zəngin ölkədir, onun istedadlı insanları, tükənməz təbii sərvətləri var, lakin bizim ən böyük sərvətimiz Heydər Əliyev siyasi irsidir. Bu hədsiz sərvətin öyrənilməsi üçün konfranslar təşkil olunur, Azərbaycan tarixinin Heydər Əliyev dönəmində əldə olunmuş nailiyyətlər, demokratik hüquqi dövlət quruculuğunda Heydər Əliyevin irsi barədə çıxışlar edilir və digər tədbirlər həyata keçirilir.

Şübhəsiz ki, Heydər Əliyev dühasını, onun xalqımız qarşısında xidmətlərini sonadək öyrənmək qeyri-mümkündür. Ulu öndərimizin böyüklüyü, onun xalqımızın rifahı naminə həyata keçirdiyi mühüm tədbirlərin mahiyyətini tam dərk etmək üçün böyük zaman tələb olunur. Zaman keçdikcə isə bu dahi insanın adı Azərbaycan xalqının simvoluna, əməlləri isə hünər rəmzinə çevrilir.

II Aparıcı: Azərbaycan xalqı xoşbəxtədir ki, onun Heydər Əliyev kimi Ulu Öndəri, dünyanın hörmətlə yanaşdığı və qəbul etdiyi ümummilli lideri var. Və bu gün hər birimiz dərk edirik ki, müstəqil Azərbaycan dövləti bütün həyatı və fəaliyyəti tariximizə qızıl hərfələrlə həkk olunmuş

Heydər Əliyevin şah əsəridir. Şübhə yoxdur ki, xalqımız onun müəllifini özünün tarixində və qəlbində əbədi yaşadacaq, Azərbaycan və Heydər Əliyevin adı əsrlər boyu bütün dünyada qoşa səslənəcəkdir.

Bu vaxt sözləri və musiqisi Xanim İsmayılqızına aid olan “Dahi” mahnısı Faiq Ağayevn ifasında səslənir. Ekranda həmin musiqiyə çəkilmiş klip nümayiş etdirilir.

I Aparıcı: Bu gün Azərbaycana Heydər Əliyev yolunun layiqli davamçısı İlham Əliyev başçılıq edir. Heydər Əliyev siyasəti Azərbaycanda yaşayır və qalib gəlir. Azərbaycan xalqının iradəsini ifadə edən İlham Əliyev müstəqil Azərbaycanın prezidenti, həm də dünya azərbaycanlılarının lideridir.

Azərbaycanın yeni prezidenti İlham Əliyev bütün dünya tərəfindən qəbul olunan görkəmli və müasir dövlət xadimidir. O doğma Azərbaycanda böyük hörmətə və nüfuza malikdir. İndi Azərbaycan prezidentinin siyasi portreti bütün dünyada məşhurdur.

II Aparıcı: Prezident İlham Əliyevin qətiyyətli və məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycanın Müzəffər Ordusu 30 illik işğala son qoydu. Beləliklə, düşmənin illərlə yaratdığı “məğlubedilməz ordu” mifi 44 gün ərzində bütün dünyanın gözü qarşısında fiaskoya uğradı, Ermənistan ordusu darmadağın edildi və “Dəmir yumruq” əməliyyatı Azərbaycanın Şanlı Qələbəsi ilə başa çatdı. Geniş dünyagörüşünə, dərin və hərtərəfli biliyə, yüksək mədəniyyətə malik olan Ali Baş Komandan İlham Əliyev müharibə dövründə onlarla müsahibələr vermiş, bəzi ermənipərəst jurnalistlərin təxribat dolu suallarına; tarixi faktlar və dəlillərlə cavablandırmışdır. Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi müdrik daxili islahatlar və uzaqgörən, məqsədyönlü xarici siyasət sayəsində Azərbaycan Cənubi Qafqazda lider dövlətə çevrilmişdir.

“Xudayar” təsnifi

I Aparıcı: Bu gün artıq ölkəmizin qarşısında yeni hədəflər dayanıb. 2 il ərzində işğaldan azad olunmuş ərazilərdə misilsiz nəhəng yenidənqurma işləri aparılır, abadlıq, quruculuq işləri gedir. Bu gün işğaldan azad olunmuş ərazilərdə ulu öndərimizin adını daşıyan Heydər Əliyev Fondu tərəfindən cənab prezidentin tapşırığına əsasən misilsiz işlər görülüb. Bizim dövlətimiz regionda lider olan ölkədir. Bizim iqtisadiyyatımız, güclü ordumuz, qüdrətli və ən nəhayət güclü liderimiz var. Azərbaycan xalq bundan sonra da təməli ulu öndər tərəfindən qoyulmuş siyasətə dəstək verərək müzəffər ali baş komandanın ətrafında daha da sıx birləşəcək, yeni hədəf və nailiyyətərə doğru irəliləyəcək

Tədbirə “Qarabağ” Şikəstəsi ilə yekun vurmaq.

Ədəbiyyat:

- 1. Heydər Əliyev və mədəniyyət:** Müraciətlər, çıxışlar, müsahibələr, təbriklər, məlumatlar: 3 cildə /layihənin rəhbəri və ön sözün müəll. Ə.Qarayev; tərt. ed. S.Məmmədəliyeva, T.Əhmədov.- Bakı: Nurlar, 2008
- 2. Xələfov, A.** Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi/Abuzər Xələfov.- Bakı: Azərneşr, 2006.
- 3. Tahirov, K.** Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafına Heydər Əliyev qayğısı /Kərim Tahirov //Xalq qəzeti.- 2010
- 4. Xələfov, A.** Azərbaycanda kitabxana işinə dair Heydər Əliyev doktrinası uğurla davam edir /Abuzər Xələfov.- Bakı: [M.F.Axundov adına Az.Milli Kitabxanası], 2009.- 185 s.
- 5. Xələfov, A.** Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi/Abuzər Xələfov.- Bakı: Azərneşr, 2006.- 312 s.